

УДК 37.06:37.011:364.62

Наталія Цвікова

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття містить загальну інформацію про інклюзивне навчання в позашкіллі. Зауважено на розробленні конкретних навчальних стратегій і підходів, які дадуть дитині змогу успішно навчатися у закладі позашкільної освіти. Йдеться також про необхідність оновлення навчально-методичних матеріалів і покращення професійної підготовки керівників гуртків, які працюють з особливими гуртківцями.

Наведено відомості про рівень розвитку особливої дитини, зафіксовані під час спостережень і досліджень. Окреслено й обґрунтовано цілі і завдання організації освітнього процесу, у визначенні яких мають брати участь як керівники гуртків, так і батьки.

Ключові слова: інклюзивний простір, інклюзивне середовище, інклюзивна позашкільна освіта, інклюзивне навчання, індивідуальне спілкування.

Постановка проблеми. Час спонукає нас по-іншому подивитися на дітей з психофізичними вадами, що оточують нас у повсякденному житті і яких, на превеликий жаль, стає все більше. Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичної чи інтелектуальної вади, має право на освіту, якість якої не буде нижчою за якість освіти здорових дітей. Цей принцип, покладений в основу організації інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, став визначним і в роботі закладів позашкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження інклюзивної освіти широко досліджується у світовому науково-педагогічному співтоваристві в роботах Тіма Лормана, Джоана Депплера і Девіда Харві, які ще у 2005 р. пропонували розглядати і компонувати структуру інклюзивної роботи з розвитку особливого вихованця у вигляді блок-схеми: інклюзивні стратегії і підходи до навчання; визначення сподівань на майбутнє і життєвих планів учня; узагальнений результат проведеного комплексного дослідження фізичних і навчальних можливостей вихованців; завдання з формування поведінки; індикатори досягнень.

Українські дослідники інклюзії С. Гусева, І. Іванов, О. Таранченко радять додержувати

ієрархічного характеру структури інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. Спочатку треба формулювати загальні цілі і завдання, а потім їх конкретизувати в індивідуальні «технологічні» завдання кожного учня.

Проте в українській науково-педагогічній спільноті ця проблема висвітлюється епізодично. Отже, питання ефективного впровадження інклюзивної позашкільної освіти в Україні залишається практично не вивченим, що й зумовлює актуальність пропонованої теми.

Мета статті — визначити бар'єри і виклики на шляху успішного впровадження інклюзивної освіти, а також виокремити й обґрунтувати принципи її ефективного реалізації у закладах позашкільної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. З появою інклюзивної освіти у позашкільних закладах України питання отримання освіти дітьми з особливими потребами набуло ще більшої актуальності. Професійно підготовлена молодь з будь-якими вадами здоров'я практично перестає бути соціальним утриманцем, а отже, і тягарем для держави.

Освіта, як процес накопичення певних знань, умінь і навичок, є невід'ємною складовою соціально-психологічної адаптації й інтеграції дітей з інвалідністю в соціум [2]. Вона покликана забез-

печити їм доступ до накопиченої людством гносеологічної бази, культурно-історичної спадщини.

Освітнє середовище готує дітей з особливими освітніми потребами до професійної діяльності, сприяє активізації їх особистісного потенціалу. На нашу думку, серед сучасних освітніх форм інклюзивна є найсприятливішою для налагодження оптимальних інтеракцій з оточенням, тому що спільне навчання допомагає якісно поліпшити щоденну комунікацію дітей з особливими освітніми потребами, брак якої накладає певні обмеження на спілкування з їхніми ровесниками і викладачами [2].

Безумовно, місія позашкільної освіти полягає у розвитку здібностей дітей і молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та декоративно-ужиткової творчості, набуття профільних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації і професійної діяльності. Отже, однією з найякісніших стратегій розвитку дітей з особливими потребами є позашкільна інклюзивна освіта.

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як процес звернення і відповіді на різноманітні потреби особливих вихованців через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах, житті громади і активної соціалізації. Тож питання інклюзії важливо розглянути не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, а й набагато ширше. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні [4].

В Україні інклюзивне навчання лише починає впроваджуватися: закон про інклюзивну освіту був підписаний у липні 2017 року. Ним передбачено вимоги для навчання в інклюзивних класах у звичайній школі, але не визначено кількість особливих дітей у гуртках. Отже, використовуючи власний досвід, можна рекомендувати таке: якщо склад інклюзивного гуртка 15 дітей, то п'ятеро з них можуть бути з особливими потребами (але їхня кількість може бути і меншою). На гурткових заняттях таку дитину мають обов'язково супроводжувати батьки, які допоможуть їй опанувати навчальну програму, підтримають на перерві, а також допоможуть керівнику гуртка у роботі. Заняття в особливих гуртківців триває одну годину, але протягом заняття вони мають час на розвантаження: учні

можуть пройтися з мамою чи татом, змінити діяльність. На жаль, відсутня нормативно-правова база для допомоги керівникові гуртка. Не всі батьки мають можливість постійно перебувати з дитиною на гурткових заняттях, тому доцільно було б запровадити за штатним розкладом посаду асистента.

Звісно, під час становлення нової освітньої концепції виникають труднощі і фінансові (не вистачає коштів на підручники, забезпечення корекційних занять, спеціального обладнання), і кадрові (відсутність асистентів, спеціальної підготовки керівників гуртків, які займаються з особливими вихованцями).

Водночас деякі заклади позашкільної освіти в Україні вже успішно працюють з особливими дітьми, використовуючи новітню Стратегію розвитку позашкільної освіти, яку в 2018 р. розробила Міжнародна асоціація позашкільної освіти із залученням представників органів законодавчої і виконавчої влади [7].

Інклюзія в Україні набирає обертів. Уряд прийняв постанову про створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти. Такі центри займаються навчанням особливих дітей і наданням допомоги особливим батькам. На нашу думку, заклади позашкільної освіти мають співпрацювати з інклюзивно-ресурсними центрами на підставі взаємодії і спільних цілей. Така спільна просвітницька робота сприятиме підвищенню толерантності суспільства до людей з інвалідністю.

Учні з особливими потребами мають навчатися за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України. Однак, на жаль, таких програм з позашкільної освіти недостатньо. Усі гурткові заняття мають бути розроблені з урахуванням потреб особливих вихованців. Керівники гуртків, які взяли у свій гурток особливу дитину, працюють, керуючись власним розсудом і не маючи будь-яких методичних рекомендацій. Для таких педагогів необхідно покращити науково-методичну допомогу і організувати семінари, курсову перепідготовку тощо.

Слід зазначити, що в Україні основною категорією дітей з особливими освітніми потребами переважно вважають осіб з такими особливостями психофізичного розвитку:

- з порушеннями зору (сліпі, зі зниженим зором);
- з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом);

- з порушеннями мовлення;
- із затримкою психічного розвитку;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- з розумовою відсталістю;
- зі складними вадами розвитку (у т. ч. з розладами аутичного спектра).

В інклюзивному середовищі всі діти, у т. ч. діти з особливими освітніми потребами, мають почувати себе безпечно і мати відчуття належності до колективу. Особливі вихованці та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них. А керівники гуртків повинні мати відповідну кваліфікацію, підтримку, гнучкість і ресурси, аби виховувати, заохочувати і реагувати на потреби всіх гуртківців без винятку.

У вирішенні освітніх завдань у сфері інклюзії беруть участь різні освітні ланки. Отже, позашкільна освіта завдяки власним специфічним характеристикам є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей і молоді, який володіє суттєвим соціально-педагогічним потенціалом, але також однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі освіти України.

Протягом двадцяти семи років Білгород-Дністровський Центр дитячої творчості організовує творчу діяльність для особливих сонячних дітей нашого міста. Ми працюємо за такими трьома складовими:

- інклюзивне навчання в гуртках;
- масові заходи за участю дітей з особливими потребами;
- робота з особливими батьками.

Наші сонячні дітки навчаються в гуртках художньо-естетичного, еколого-натуралістичного і технічного напрямку за звичайними навчальними програмами. За результатами засвоєних знань беруть участь у конкурсах, виставах, змаганнях і виставках на високому рівні, стають призерами. З 2009 р. педагогічний колектив Центру номінує особливих дітей на нагородження стипендією міського голови за творчі досягнення в номінації «Особлива дитина». Так, стипендію (терміном на рік) отримало дванадцять дітей.

Особливу ефективність в інклюзивному просторі позашкільля демонструє гурток «Особлива майстерня», який працює за навчальною програмою «Виготовлення сувенірів» і є інклюзивним за відвідувачами. Заняття проходять у дружній і теплій атмосфері. Особливі гуртківці вивчають навколишній світ, експериментують

і розвивають творчі здібності. У викладанні використовуються різні види й техніки малювання, ліплення, аплікації тощо. В роботі з дітьми використовується методика Монтесорі, різноманітні прийоми активізації уваги, логоритміка, опосередковане запам'ятовування, психогімнастика, пальчикові ігри, ляльковий театр, руханки та ігри тощо. За кожною особистістю проводять психологічні спостереження.

Вихованці з особливими потребами Центру відвідують гуртки за власним бажанням, виходячи зі своїх інтересів, що дає змогу педагогам ефективно проводити виховну роботу. Наприклад, у зразковій музично-драматичній студії «Теремок» особливі діти відчувають себе юними акторами. У зразковій студії образотворчого мистецтва «Чарівна палітра» такі діти не тільки навчаються малювати, а й отримують профільну підготовку. В гуртках еколого-натуралістичного напрямку «Юні друзі природи», «Природа і творчість», «Свійські тварини» особливі вихованці отримують необхідні знання і навички з екологічної культури. Неодноразово у складі міської ради лідерів учнівського самоврядування «Тірас» працювали особливі лідери й успішно організовували і проводили молодіжні ініціативи. Особливі поробки та виготовлені власноруч сувеніри беруть участь у виставках і конкурсах з декоративно-ужиткової, а також технічної творчості. На перфоменс-виставках декоративно-ужиткової і технічної творчості дітей з особливими потребами «Ми такі, як ви» не тільки експонуються доробки, а й ведеться активна роз'яснювальна робота.

Свої особливі вокальні здібності і набуті навички на гурткових заняттях вокальної студії «Час мріяти» гуртківці випробовують на міжміському фестивалі «Пісенний дивосвіт» протягом п'ятнадцяти років.

У гуртках міського Центру дитячої творчості постійно триває робота щодо формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами, зокрема це години спілкування, тренінги, бесіди тощо.

Традиційно напередодні Міжнародного Дня людей з особливими потребами в гурткових групах проводяться тренінгові заняття з емпатійного ставлення до дітей з особливими потребами. Також усі гуртківці Центру беруть участь у щорічній акції «Діти — дітям», готуючи власноруч подарунки і концертну програму.

Цікавою практикою стало взаємовідвідування гурткових занять. Це проведення гуртківцями Центру майстер-класів набутих знань і навичок на заняттях свого гуртка для дітей з особливими потребами, що дає змогу кожній дитині долучитися до різних видів мистецтв. Узагалі, в КЗ МЦДТ усі діти беруть участь в акціях на підтримку дітей з різними нозологіями. Це не тільки миттєві і спонтанні акти милосердя в умовах погіршення здоров'я, а й традиційні для Центру «Подаруй радість на День святого Миколая», «Стань різдвяним янголом для особливої дитини», всеукраїнські, такі як «Від серця до серця» тощо.

В особливій гуртковій роботі наша мета не просто розважати, а бачити майбутнє кожної особливої дитини, становлення її особистості, а також самореалізацію в житті.

Актуальною проблемою є на сьогодні і проведення масових заходів за участі дітей з особливими потребами. Невід'ємним аспектом соціалізації особливих дітей є виявлення їх здібностей і реалізація творчого потенціалу. Тому ми створюємо умови дітям з особливими потребами для безпосередньої участі в масових заходах.

Міжнародний день інвалідів для нашого педагогічного колективу став щорічною важливою подією. Цей день святковий, оскільки він наголошує на необхідності досягнення забезпечення рівних прав дітей-інвалідів, їх соціалізації і дарує позитивні емоції та гарний настрій. Традиційно на початку грудня щороку відбуваються концертно-розважальні програми «Всі ми діти твої, Україно» в рамках благодійної акції «Діти — дітям» для дітей з особливими потребами. Традиційно в актовій залі за столами — особливі діти, на сцені — учасники концерту, а взагалі в Центрі — свято позитиву, гарного настрою і веселощів. Гуртківці Центру небайдужі, тому зі щирим серцем вони готують і проводять свята для особливих дітей.

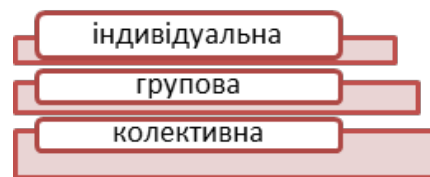
Для максимального розкриття творчих здібностей вихованців з особливими потребами було організовано фестиваль «Вместефест», на якому особливі діти співали, танцювали, декламували вірші та навіть пригощали випічкою. Важливою ланкою соціалізації особливої особистості є участь у міських конкурсах формату «Міс та містер».

Дуже великим задоволенням для гуртківців є підготовка свят для дітей з особливими потребами у форматі «Казки — подорожі». Наші особливі діти неодноразово мали змогу спробувати себе в ролі особливих піцейолів на кулінарних майстер-класах з приготування піци. Вони неодноразово зустрічалися з дуже позитивною людиною з відкритим серцем, чемпіоном світу з боксу, нашим земляком — Василем Ломаченком. Дуже творчо і креативно відбулася літня фотосесія для дітей з особливими потребами (фотограф Ксенія Воротнюк), а також осіння фотосесія (фотограф Антоніна Кутєпова).

Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями теж має свої особливості. Батьки віддають дитину до Центру дитячої творчості з надією, що вона потрапить до рук розумного, гуманного, творчого, креативного керівника гуртка, який забезпечить їй належне виховання, виявлення і розвиток творчих здібностей. Батьки особливих дітей це теж розуміють і сподіваються. Та цього мало. Лише за умов спільної, узгодженої діяльності керівників гуртків і батьків можна домогтися творчих успіхів і високих результатів.

Оскільки значна кількість батьків не має належної психолого-педагогічної підготовки, кожний керівник гуртка Центру є, з одного боку, сполучною ланкою між гуртком і сім'єю, а з іншого — організатором підвищення педагогічної культури особливих батьків.

У роботі з особливими батьками наші керівники гуртків використовують різні форми роботи:

Досить ефективною формою забезпечення оптимальних умов співпраці сім'ї і Центру є індивідуальна форма роботи. Це дає змогу своєчасно інформувати батьків про творчі успіхи й емоційний стан кожного особливого гуртківця. Під час індивідуального спілкування з дотриманням такту педагога розповідають про труднощі і ведуть розмову про спільні дії у наданні допомоги дитині для подолання цих труднощів.

Групові і колективні форми, які використовують наші керівники гуртків, забезпечують наступність у вирішенні завдань, сприя-

ють забезпеченню єдності виховного впливу і творчого розвитку на особливих вихованців, забезпечують узгодження сумісних цілей і дій. Нещодавно стало ефективним використання онлайн-спілкування з батьками гуртківців. За допомогою вайбера, інстаграму, телеграму створені чати, де і керівник гуртка, і батьки мають змогу викладати необхідну інформацію та спілкуватися. Це економить час, а також є дуже миттєвою групою і колективною формами спілкування.

Одним із найцінніших джерел підтримки для батьків дітей з особливими потребами є спілкування з іншими батьками, що також мають неповносправну дитину. Це спілкування особливо цінне тим, що воно дає змогу батькам зустрітися з тими, хто йде тією самою дорогою, знає її «зсередини», — це сприяє відкритості до того, щоб слухати один одного, підтримувати, ділитися досвідом. Саме тому в міському Центрі дитячої творчості для особливих батьків з метою обміну особистим досвідом і ефективного спілкування організовано роботу клубу взаємопідтримки «Разом ми — сила». Зустрічі, тренінги, чаювання, спільний відпочинок на морі — це форми роботи, які допомагають знайти відповіді на питання, вихід із складної ситуації або просто поспілкуватися.

Зробити особливих батьків активними учасниками освітнього процесу — це важливе і відповідальне завдання кожного керівника гуртка Білгород-Дністровського Центру дитячої творчості.

Висновки. У Білгород-Дністровському комунальному закладі «Міський Центр дитячої творчості» Одеської області накопичено певний досвід роботи з дітьми з особливими потребами. Цей досвід може стати у пригоді керівникам

закладів позашкільної освіти, які прагнуть знайти і застосувати певний апробований досвід з питань організації в роботі з особливими дітьми будь-якого закладу.

Педагогічний колектив Центру дитячої творчості міста Білгорода-Дністровського, як і всі позашкільники України, розуміє необхідність продовжити розпочату роботу. Поряд живуть діти з обмеженими можливостями, які потребують особливої уваги і яким ми маємо допомогти відчутти себе рівними серед здорових співгромадян.

Глибокого, докорінного оновлення і перетворення потребує сфера надання соціальних послуг дітям з особливими потребами на всіх рівнях — від законів, моделей послуг до свідомості фахівців. Однією з основних умов для цих змін є цілісне бачення особливої дитини в її соціальному контексті.

Впровадження інклюзивної освіти має багато переваг, її розвиток став одним з пріоритетів «Нової української школи». Однак потрібно докласти чимало зусиль, щоб усунути ті недоліки, що заважають повноцінному навчанню дітей з особливими потребами. Адже інклюзивне навчання — це перший крок до того, щоб така дитина стала частиною соціуму і могла розвиватися як особистість.

Інклюзивна освіта — це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить, наскільки її суспільство захищає невід’ємні права людини, і яка нині поступово входить в освітній процес України. Інклюзивна освіта — це, передусім, формування суспільної уваги і поваги до розмаїття та унікальності кожного учня чи учениці, що забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей.

Список використаних джерел

1. Альохіна С. В. Готовність педагогів як основний фактор успішності інклюзивного процесу в освіті / С. В. Альохіна, М. М. Алексеева, Е. Л. Агафона // Психологічна наука і освіта: Інклюзивний підхід і супровід сім’ї в сучасній освіті. Москва, 2011. № 1. С. 12–14.
2. Михальченко К. А. Інклюзивна освіта — проблеми та шляхи вирішення / К. А. Михальченко // Теорія і практика освіти в сучасному світі: матеріали Міжнародної заочної наукової конференції (м. Санкт-Петербург, лютий 2012). Санкт-Петербург: Реноме, 2012. С. 15–18.
3. Гусева С. В. Основні принципи інклюзивної освіти дітей з ОВЗ в загальноосвітньому закладі; підходи і способи його реалізації / С. В. Гусева. URL: www.valeocentre.ru.
4. Іванов І. М. Актуальні проблеми людей з вадами / І. М. Іванов, А. М. Іванов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доп.: 8-ма міжнар. наук.-практ. конф. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2007. С. 181–183.

5. Таранченко О. Інклюзивна освіта: освіта дітей з особливими потребами: [робота у позашкіль. навч. закл.] / Оксана Таранченко, Світлана Літовченко // Позашкільля. 2008. Берез. (№ 3). С. 18–20.

6. Соціалізація дітей та молоді з особливими потребами: комплексна прогр. [для танцювальних гуртків, затв. наук.-метод. центром упр. освіти Оболон. район. у м. Києві держ. адмін.] // Позашкільля. 2008. Черв. (№ 6). С. 20–30.

7. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. проф. О. В. Биковської. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2018. 96 с.

Наталья Цвикова

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья содержит общую информацию об инклюзивном обучении во внешкольном образовании. Сосредоточено внимание на разработке конкретных учебных стратегий и подходов, которые дадут ребенку возможность успешно учиться в заведении внешкольного образования. Речь идет также о необходимости обновления учебно-методических материалов и улучшения профессиональной подготовки руководителей кружков, работающих с особыми кружковцами. Приведены сведения об уровне развития особенного ребенка, зафиксированные во время наблюдений и исследований. Выделены и обоснованы цели и задачи организации образовательного процесса, в определении которых должны принимать участие как руководители кружков, так и родители.

Ключевые слова: инклюзивное пространство, инклюзивная среда, инклюзивное внешкольное образование, инклюзивное обучение, индивидуальное общение.

Natalia Tsvikova

INCLUSIVE EDUCATION IN THE EXTRACURRICULAR SYSTEM

The article provides general information about inclusive extra-curricular learning. Attention is drawn to the development of specific educational strategies and approaches that will enable the child to successfully study in an out-of-school setting. It is also necessary to update the teaching materials and to improve the professional training of the heads of the circles who work with special circles.

Provides information on the level of development of the special child recorded during observations and studies. The goals and objectives of organizing the educational process are identified and substantiated, in which both the heads of the groups and the parents should participate.

Keywords: inclusive space, inclusive environment, inclusive extracurricular education, inclusive learning, individual communication.